

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.33>**Юрій Мирошніченко,**

канд. юрид. наук,

голова Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

Стаття присвячена проблемам дослідження історії криміналістичної тактики. Висвітлюються складності періодизації процесу виникнення й становлення тактики в системі криміналістики. Формулюється підхід до визначення критеріїв періодизації розвитку криміналістичного знання. Констатується, що вивчаючи складну систему, якою є криміналістична тактика, не можна обмежуватися з'ясуванням її нинішнього стану, необхідно по можливості досліджувати всю історію системи в динаміці, встановити причини виникнення системи, визначити системи, з яких вона виростала, з'ясувати, з якими системами та яким чином взаємодіяла в процесі свого розвитку. У зв'язку з цим створення науково обгрунтованої періодизації процесу розвитку криміналістичного знання визначається нагальним завданням криміналістики, що ускладнюється відсутністю єдиного підходу до визначення критеріїв, за якими має здійснюватися така періодизація.

У результаті проведеного дослідження автор дійшов таких висновків.

Для того щоб періодизація могла виконувати свої пізнавальні функції, в її основу має бути покладено симбіоз часового, просторового, подієвого та змістового критеріїв. За допомогою першого з них виділяються стадії зародження, становлення та подальшого розвитку криміналістичного знання. Просторовий критерій передбачає визначення країн, в яких найбільш активно розвивалася криміналістика на тому чи іншому історичному етапі. Подієвий критерій дозволяє зосередитися на значущих для історії криміналістики подіях та особистостях, які здійснили особливий вплив на хід її розвитку. Нарешті, суть змістового критерію полягає в необхідності визначення різних наукових шкіл, напрямів, теорій, концепцій, що визначили магістральні вектори розвитку криміналістичного знання на тому чи іншому етапі його історії.

Отже, в основу періодизації процесу розвитку криміналістики повинен бути покладений аналіз внутрішнього розгортання цієї науки, її змісту, істотних змін, що відбуваються в ній у міру розвитку криміналістичного знання. Використання інших, крім змістового, критеріїв сприятиме формуванню цілісної картини процесу розвитку криміналістики і його окремих періодів.

Ключові слова: криміналістика, криміналістична тактика, історія розвитку, періодизація, критерії.

Постановка проблеми. У попередніх публікаціях автор цієї статі спробував представити криміналістичну тактику як складну соціальну систему, з'ясувати її склад і структуру, визначити характер внутрішніх і зовнішніх зв'язків, розібратися в механізмі її функціонування [1]. Однак дослідження внутрішнього й зовнішнього функціонування системи ще нічого не говорить нам про її походження, розвиток та перспективи подальшого існування [2, с. 28]. Тому для глибшого розуміння системи не можна обмежуватися вивченням її нинішнього стану, необхідно по можливості досліджувати всю її історію в динаміці, з'ясувати причини виникнення системи, визначити системи, з яких вона виростала, встановити, з якими системами і яким чином взаємодіяла в процесі свого розвитку. У зв'язку з цим актуальним завданням криміналістики є створення науково обгрунтованої періоди-

зації процесу розвитку як криміналістичного знання в цілому, так і окремих криміналістичних феноменів.

Аналіз останніх досліджень. Історія виникнення, становлення та розвитку криміналістики міцно закріпилася у загальнотеоретичному розділі криміналістики. Історичній тематиці присвячені праці Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, І. В. Возгріна, Є. П. Іщенко, І. Ф. Крилова, А. М. Кустова, В. П. Лаврова, В. І. Попова, З. Г. Самошиної та інших криміналістів, внесок яких у дослідження історії науки криміналістики є вагомим, але остаточно не розв'язує проблему її періодизації. Попри те, що чи не кожна дисертаційна робота починається розглядом еволюції досліджуваного об'єкта, періодизація процесу розвитку криміналістичного знання та визначення хронологічних меж його окремих етапів залишається одним із найбільш дискусійних питань теорії криміналістики.

Мета дослідження. Загальною метою автора було дослідження генези криміналістичної тактики. На шляху реалізації поставленої цілі виникла потреба періодизації даного процесу, що поставило питання формулювання підходів до визначення необхідних для цього критеріїв, чому, власне, й присвячена пропонована стаття.

Виклад основного матеріалу. В історичній науці періодизація розглядається як раціональний спосіб упорядкування масиву емпіричної та теоретичної інформації за часовою протяжністю. Вона застосовується в усіх науках як засіб виявлення й фіксації якісних та кількісних змін в об'єкті пізнання [3]. Процес наукового дослідження неминуче передбачає відображення його результатів, що зумовлюється необхідністю демонстрації, зберігання й поширення їх у просторі та часі. Важливість періодизації, таким чином, полягає в тому, що, з одного боку, вона є інструментом пізнання, що дозволяє цілеспрямовано вивчати в динаміці явища, котрі мають процесуальну природу, за допомогою розрізнення окремих стадій їх зародження, становлення та подальшого розвитку, а з іншого – засобом демонстрації пізнаного.

Криміналістична тактика, яку професор В. Ю. Шепітько влучно називає інтелектуальним ядром криміналістики, так само як і криміналістика в цілому, проходить у своєму розвитку певні етапи, пов'язані зі зміною предмета, постановкою нових завдань, вдосконаленням арсеналу використовуваних засобів [4]. Визначення часових рамок цих етапів та їх змістова характеристика – непросте методологічне завдання, складність якого зумовлена як проблематичністю будь-якої історичної періодизації та нерозробленістю низки важливих супутніх питань, так і різноманіттям використовуваних для цього підстав.

Ні в загальній історії, ні в історії науки або її окремих галузей немає єдиного погляду щодо періодизації тих чи інших історичних процесів. І криміналістика тут не є винятком. За слушним зауваженням Ю. Д. Ткача, наукою не сформовано єдиного підходу до визначення періодизації розвитку криміналістики. Вивчення спеціальних літературних джерел свідчить про те, що основні проблеми висвітлення історії криміналістики полягають у наявності значної варіантності у періодизації її розвитку, що зумовлено: 1) відсутністю її чітких критеріїв; 2) різними поглядами вчених на певні проблеми даної науки [5, с. 9].

У науковій та навчальній літературі представлено чимало варіантів періодизації роз-

витку криміналістичної науки, автори яких або зовсім не відображають покладених в їх основу критеріїв, що ставить питання про об'єктивність такої періодизації, або використовують один чи безліч критеріїв, що, з одного боку, загрожує надмірною узагальненістю періодизації, а з іншого – розмиванням хронологічних меж виділених етапів і знов таки ставить питання про доцільність їх виділення.

Робота над періодизацією будь-яких історичних процесів неможлива без уявлення про сучасні підходи, які пояснюють рух складних соціальних систем на шкалі історії. Основними з них є: формаційний підхід, який базується на ідеях і положеннях одноступінних теорій (марксизм, неоеволюціонізм, теорії модернізації й ін.), котрі стверджують, що людство проходить у своєму розвитку кілька стадій, які послідовно змінюють одна одну; цивілізаційний (представники: О. Шпенглер, М. Данилевський, А. Тойнбі та ін.), який визнає в основі періодизації часові періоди, пов'язані з існуванням таких соціокультурних спільнот, як цивілізації; багатолінійні теорії (К. Вітфогель, Л. Васильєв, А. Коротаєв, Ю. Павленко та ін.), що займають проміжне положення між лінійними та цивілізаційними інтерпретаціями історичного процесу і відображають різні виміри світової історії, які розгортаються відразу у вертикально-горизонтальних площинах; теоретичне спрямування – світ-система (Ф. Бродель, І. Валлерстайн, А. Г. Франк, В. Зарін, Г. Завалько, А. Фурсов і ін.), що синтезує стадіальне бачення історії і бачення історії як сукупності різних за рівнем насаперед економічного розвитку локальних систем: «центрів, ядер», «напівпериферій» і «периферій» [6].

Вплив формаційних перетворень, зміни типів держави і права, цивілізаційної, регіональної специфіки на хід розвитку криміналістики незаперечний, але ця кореляція, скоріше за все, не настільки жорстка, щоб використовувати як єдиний критерій для виділення головних періодів та етапів розвитку науки. Визнаючи безумовну важливість соціально-економічних, загальнокультурних факторів, що визначають основні тенденції наукового знання, не можна заперечувати й внутрішні закономірності його розвитку, що визначають логіку розвитку науки як системи, що самоорганізується, її власну потребу в створенні нових концепцій, понять, вчень.

По суті, йдеться про два підходи до розуміння рушійних сил розвитку науки, що сформувались у західній філософії другої половини ХХ століття: інтерналізм і екстерналізм. Представники першого з них

виходять з тези про те, що розвиток наукових ідей володіє власною логікою, яка не залежить від впливу соціального оточення. Тому у реконструкції історії науки інтерналісти фокусуються на аналізі наукового знання в його розвитку, відволікаючись від впливу з боку суспільства. Вони вважають, що цей вплив може ненадовго змінити напрям розвитку науки, прискорити його або уповільнити, проте внутрішня логіка наукового знання залишається при цьому незмінною. Натомість екстерналісти розглядають науку в контексті впливу на неї культури та суспільства і вважають ці впливи визначальними. Історика-екстерналіста в описі розвитку науки цікавить не внутрішня логіка розвитку досліджень, а зовнішні чинники: як ті чи інші соціальні запити вплинули на тематику наукових досліджень, на висунення в перші ряди тих чи інших проблем, на фінансування певних наукових сфер і т. д. Вивчення логіки розвитку самого наукового знання видається йому неістотним [7, с. 117-120].

Нині зазначені підходи зберігаються. Разом із тим, як зазначає академік В. С. Стюпін, дедалі актуальнішим стає завдання розробки таких концепцій розвитку науки, які б інтегрували позитивні елементи, що містяться як в інтерналістських, так і в екстерналістських підходах [8, с. 77]. Тому розуміння діалектичної єдності зовнішніх і внутрішніх чинників видається найбільш перспективним для розв'язання проблеми періодизації історії криміналістики. Саме в силу системної зумовленості наукового знання періодизація розвитку криміналістики може знайти багатовимірну структуру, елементами якої повинні стати детермінуючі її розвиток фактори, відображені в сукупності критеріїв.

Комбінування цих підходів дозволить з'ясувати соціальну потребу, що визначила основні тенденції певного історичного періоду, розібратися в його змістовому наповненні, встановити характер зв'язку і взаємовпливу двох систем – науки криміналістики та навколишньої соціальної реальності. Після визначення ролі зовнішніх факторів можна переходити до аналізу внутрішньої, не пов'язаної безпосередньо із суспільним запитом логіки розвитку науки. Таким чином, стає можливим побачити, чому, де та як сформувалися ті чи інші наукові напрями, що визначили хід історичного розвитку криміналістики.

Таким чином, для того щоб періодизація могла виконувати свої пізнавальні функції, в її основу має бути покладено симбіоз часового, просторового, подієвого та змістовного критеріїв. За допомогою першого з них виділяються стадії зародження, становлення

та подальшого розвитку криміналістичного знання. Всередині цих стадій виокремлюються певні етапи, які повинні відповідати принципу системної завершеності, що означає наявність тих же фаз життєвого циклу: виникнення, становлення, розвиток і перетворення (перехід у нову якість). Просторовий критерій передбачає визначення країн, в яких найбільш активно розвивалася криміналістика на тому чи іншому історичному етапі. Подієвий критерій дозволяє зосередитися на значущих для історії криміналістики подіях та особистостях, які здійснили особливий вплив на хід її розвитку. Нарешті, суть змістового критерію полягає в необхідності визначення різних наукових шкіл, напрямів, теорій, концепцій, що визначили магістральні вектори розвитку криміналістичного знання на тому чи іншому етапі його історії.

Висновки

Розвиток криміналістики, як і будь-якої іншої науки, це насамперед формування наукових шкіл, напрямів, теорій і вчень, які визначали процес зміни криміналістичного знання. Тому періодизація історії криміналістики повинна ґрунтуватися на аналізі внутрішнього розгортання цієї науки, її змісту, істотних змін, що відбувалися в ній у міру розвитку криміналістичного знання. Використання інших, крім змістового, критеріїв (часового, просторового, подієвого) сприятиме формуванню цілісної картини процесу розвитку криміналістики та його окремих періодів.

Список використаних джерел:

1. Див.: Мирошніченко Ю.М. Про деякі загальносистемні властивості криміналістичної тактики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 176-180. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/105-1-2019-ukr> (дата звернення 03.09.2019); Мирошніченко Ю.М. Типологическая характеристика системы «криминалистическая тактика»: первое приближение. *Jurnalul juridic național: teorie și practică (Національний юридичний журнал: теорія і практика)*. 2019. № 1. С. 192-195.
2. Каган М.С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа). Москва, 1974. 328 с.
3. Зашкільняк Л.О. Періодизація в історії. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ, 2011. Т. 8. С. 152-153.*
4. Шепитько В.Ю. Диалектика криминалистической тактики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 5-16.
5. Бостан С.К., Бостан Л. Н. К вопросу о периодизации всеобщей истории государ-

ства и права: традиции и новации в подходах. *Историко-правовые проблемы: новый ракурс*. 2011. № 4-1. С. 180–194.

6. Ткач Ю.Д. Теоретичні основи криміналістики (періодизація, поняття, система, міжнауковий статус) : монографія / за наук. ред. О.А. Кириченка. Одеса, 2007. 176 с.

7. История и философия науки : учебное пособие / под общ. ред. М.Г. Федотовой. Омск, 2018. 372 с.

8. Степин В.С. Философия науки. Общие проблемы : учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук. Москва, 2006. 384 с.

The article deals with the problems of the history of forensic tactics. The complexity of the periodization of the emergence and formation of tactics in the criminalistics system is highlighted. The approach to defining criteria for periodization of forensic knowledge development is formulated. It is stated that the study of a complex system, which is a forensic tactic, can not be limited to finding out its current state, it is necessary to investigate, if possible, the whole history of the system in dynamics, determine the causes of the system, determine the systems from which it grew, find out what systems and how they interacted in their development. In this regard, the creation of scientifically grounded periodization of the process of forensic knowledge development is determined by the urgent task of forensics, which is complicated by the lack of a unified approach to determining the criteria by which such periodization should be carried out. As a result of the study the author came to the following conclusions.

In order for periodization to fulfill its cognitive functions, a symbiosis of temporal, spatial, event, and meaningful criteria must be based on it. With the first of them the stages of origin, formation and further development of forensic knowledge are distinguished. The spatial criterion provides for the identification of the countries in which forensic science has most actively developed at one or another historical stage. The event criterion allows you to focus on significant events in the history of forensics and personalities that have made a special impact on the course of its development. Finally, the essence of the content criterion is the need to identify different scientific schools, directions, theories, concepts that have determined the main directions of the development of forensic knowledge at one stage or another of its history.

Therefore, the basis of the periodization of the process of development of forensic science should be based on the analysis of the internal deployment of this science, its content, significant changes that occur in it as forensic knowledge develops. The use of criteria other than content will help to form a holistic picture of the forensic development process and its individual periods.

Key words: forensic science, forensic tactics, history of development, periodization, criteria.